

Sosiaalipedagoginen toiminta oppilaiden arjessa

Asta Rautiainen

Helsingin ammattikorkeakoulu Stadian koordinoimassa Koulua ja elämää varten -hankkeessa on koulumaailman arjen haasteisiin vastattu kehittämällä sosiaalipedagogista työtettä peruskoulussa. Tässä artikkelissa kerrotaan millaisia keinoja hankkeessa luotiin ja kokeiltiin oppilaiden elämänhallinnan tukemiseksi ja syrjäytymisen ehkäisemiseksi. Artikkelissa kuvataan hankkeen yleisesittelyn lisäksi hankkeessa kehitettyjä yhteisöllisyyttä ja yksilöllisyyttä tukevia sosiaalipedagogia toimintoja: 1) ryhmäytymistunteja 2) yksilötukea ja läksytukea ja 3) päivystys- eli Purkki-toimintaa.

Koulua ja elämää varten -hanke

Koulua ja elämää varten -hanke sijoittuu Myllypuron peruskoulujen alueelle Helsingissä. Alueen tunnusomaisia piirteitä ovat väestön alhainen koulutus- ja tulotaso, yksinhuoltajuus, korkea työttömyysprosentti, vuokra-asuminen ja ulkomaalaistaustaisen väestön suuri osuus (Helsingin kaupungin tietokeskus 2005). Hankkeelle tuo erityisen haasteen se, että Myllypuron peruskoulut ovat suomalaisen mittapuun

mukaan poikkeuksellisen monikulttuurisia: koulujen 637 oppilaasta lähes 40 % on ulkomaalaistaustaisia ja he ovat tulleet yli 30 maasta.

Koulua ja elämää varten -hankkeen toiminta-aika on 1.1.2003–31.6.2005. Hankkeen toteuttajana on Helsingin ammattikorkeakoulu Stadian sosiaali- ja terveystieteiden koulutusohjelma ja Degree Programme in Social Services koulutusohjelma kumppaneinaan Suomen Pakolaisapu ry, Mannerheimin lastensuojeluliitto, Helsingin opetusvirasto ja Myllypuron peruskoulut. Hankkeen keskeisinä toimijoina ovat Myllypuron peruskouluissa työskentelevät sosionomit. Sekä alasta yläasteella työskentelee yksi sosionomi hankkeen projektityöntekijänä. Hankkeeseen antavat vahvan panoksensa myös Stadian sosionomiopiskelijat. Hankkeessa toimiminen on integroitu osaksi opiskelua: teoriaopintojaksoihin, harjoitteluun ja opinnäytetöihin.

Tavoitteet ja toiminnot

Koulua ja elämää varten – hankkeessa lähdettiin liikkeelle Myllypuron koulujen oppilaiden ja henkilökunnan tarpeista. Aktiivisina toimijoina olivat koulujen rehtorit, hankkeeseen sitoutuneet opettajat sekä Myllypurosta että Stadiasta, hankkeen projektityöntekijät siis sosionomit ja hankkeen koordinoija. Hankkeen toimijat rakensivat tiiviissä yhteistyössä hankkeen tavoitteet ja suunnittelivat kehitettävät toiminnot. Hankkeen tavoitteeksi määriteltiin elämänhallintaa tukevien, syrjäytymistä ehkäisevien sosiaalipedagogisten toimintamallien kehittäminen ja vakiinnuttaminen osaksi koulujen arkea, jolloin pitkällä aikavälillä koulun yhteisöllisyys, suvaitsevaisuus ja työrauha lisääntyvät, vanhemmat rohkaistuvat ottamaan entistä enemmän vastuuta kasvatuksesta ja opettajien työssä jaksaminen lisääntyy. Lisäksi tavoitteena on jakaa opettajille kasaantuvaa sosiaalista työtä, jolloin opettajat pystyvät keskittymään entistä enemmän perustehtäväänsä, opettamiseen. Kolmanneksi hankkeessa kehitetään alueellista yhteistyötä niin, että koulun

ja muiden aluetoimijoiden suhde selkiytyy. Hankkeessa toteutuva alueellinen yhteistyö perustuu koulun, nuorisotoimen, päiväkotien, leikki-
puistojen ja kolmannen sektorin yhteiseen toimintaan.

Tavoitteiden saavuttamiseksi hankkeessa kehitetään ja mallitetaan uusia sosiaalipedagogisia keinoja koululaisten arjen tukemiseksi. Uusia sosiaalipedagogisia työmuotoja kehitetään sekä yksilön kasvun tukemiseen että yhteisöllisyyden vahvistamiseen. Yksilön kasvun tukemiseen liittyvää työskentelyä ovat päivystystoiminta, läksytuki, yksilötuki ja konfliktien selvittäminen. Yhteisöllisyyden tukemiseen painottuvia työmuotoja ovat ryhmätoiminnat (mm. ryhmäytymistunnit ja somalittyttöjen tukiryhmätoiminta), ohjattu vapaa-ajan toiminta (mm. elämyksellinen välituntitoiminta) ja siirtymävaiheiden tukeminen. Kaikissa toiminnoissa oleellista on etsiä pedagogisia keinoja ongelmien ratkaisuksi.

Rasismien ja syrjinnän vastainen toiminta on todellinen haaste peruskouluille. Koulua ja elämää varten -hankkeessa rasistisen ja muun suvaitsemattomuuden vähentäminen nähdään koulussa yhteisöllisenä haasteena. Hankkeessa luodaan peruskoulujen suvaitsevaisuuskasvatuksen tueksi konkreettisia malleja. Kouluissa on tehty suvaitsevaisuuskartoitusta ja sen pohjalta ryhmäohjausprosessina on toteutettu sosiaalipedagogisia interventioita koululaisten suvaitsevaisuuskäsityksiin ja asenteisiin vaikuttamiseksi. Parhaiten toimivat interventiot mallinnetaan ja saatetaan osaksi koulujen arkea. Suvaitsevaisuuskasvatusta vakiinnutetaan osaksi koulujen arkea yhteistyössä Suomen Pakolaisapu ry:n kanssa. Hankkeessa on kehitetty suvaitsevaisuuskasvatukseen runsaasti erilaisia toiminnallisista harjoituksista. Tähänastiset kokemukset vahvistavat käsitystä siitä, että toiminnalliset menetelmät sopivat hyvin suvaitsevaisuuden lisäämiseen. Rasismiin ja syrjimiseen opitaan ryhmässä tai yhteisössä, myös siitä poisoppimiseen vaaditaan yhteisön toimia (Hyppönen & Luotonen 2004).

Vanhempien kasvatustehtävän tukemiseksi hanketoiminnassa etsitään voimavaroja ja keinoja kohdata nykyajassa elävä lapsi myönteisesti. Vanhempien kanssa tehtävässä yhteistyössä parhaita malleja ovat

olleet toiminnalliset tapahtumat. Vanhempien vertaisryhmistä somaliäitien ryhmä, joka toimii Suomen Pakolaisapu ry:n kanssa yhteistyössä, Tukena -projektin rahoituksella, toimii hyvin tuloksekkaasti. Yhteistyö vanhempainyhdistyksen kanssa on lisääntynyt hankkeen toimita aikana. Hankkeen projektityöntekijöinä toimivat sosionomit ovat myös usein opettajan tai kuraattorin työparina vanhempien tapaamisissa. Henkilökohtaiset yhteydenotot yksittäisiin vanhempiin ovat toimineet hyvin esim. kiusaamistilanteiden selvittelyssä.

Alueellinen yhteistyö sujuu luontevasti ja tuottaa alueen asukkaita: perheitä ja lapsia hyödyttäviä toimintoja. Ala-asteen oppilaille on suunniteltu ja toteutettu pienryhmätoimintoja ja vapaa-ajantoimia alueen muiden toimijoiden kanssa. Hankkeen sosionomit ovat aktiivisesti mukana alueen viranomaisyhteistyössä.

Kansainvälinen yhteistyö Urbact-hankkeen kautta mahdollistaa verkottumisen useiden eurooppalaisten kaupunkien kanssa ja varsinkin monikulttuurisuuteen liittyvissä kysymyksissä tämä on oleellinen voimavara. Urbact -verkostohanke toteutuu aikavälillä 15.9.2003–31.12.2005. Helsingin ammattikorkeakoulu Stadian sosiaalialan koulutusohjelma on hankkeen koordinaattori Helsingissä. Urbact -verkosto yhdistää eurooppalaisia hankkeita, joiden sisältönä on tukea alueita tai kaupunginosia, joissa on havaittavissa segregatiokehitystä ja joissa elää paljon syrjäytymisvaarassa olevia lapsiperheitä. Kaikissa hankkeissa toiminnan keskiössä ovat koulut ja kouluissa tapahtuvan lapsia, nuoria ja perheitä vahvistavan työn monipuolistaminen. Hankkeissa pyritään löytämään myös kokonaan uusia menetelmiä.

Seuraavaksi tässä artikkelissa keskitytään oppilaiden sosiaalipedagogiseen arjen tukemiseksi kehitettyihin toimintoihin. Toiminnot on kehitetty yhteistyössä Myllypuron koulun, Stadian ja alueellisten toimijoiden kanssa. Toimintojen käytännön toteuttamisvastuussa ovat olleet hankkeessa työskentelevät sosionomit. Näin ollen artikkelissa piirtyy toimintojen kuvauksen lisäksi myös osittainen kuvaus sosionomin toimenkuvasta.

Sosiaalipedagoginen toiminta

Yhteisöllisyyden tukeminen

Yhteisöllisyyttä tukevien ryhmätoiminnan muotojen ajattelaa antavan tukea ja voimaa koululaisen arkipäivään. Nämä keventävät kokemusta arjesta ja antavat voimaa sitoutua ympäristöön. Etenkin syrjäytymisuhan alla elävät nuoret tarvitsevat yhteiskuntaan integroitumista edistävää mielekästä tekemistä, mikä tukee omalta osaltaan heidän itsenäistymistään ja kehittymistään omasta elämästään vastuun ottaviksi kansalaisiksi. (Hämäläinen 1999, 62–63, 79)

Ryhmäpedagogisilla näkökohdilla on ollut perustava merkitys sosiaalipedagogisten työskentelytapojen kehittämisessä. Mahdollisuus opiskella ryhmässä ja työskennellä ryhmän jäsenenä voi auttaa ryhmätyötaitojen oppimisen lisäksi yksilön kasvua subjektiuteen ja elämäntapain hallintaa ja auttaa oppilasta ottamaan kohtaloaan omiin käsiinsä. Sosiaalipedagogisen ajattelun kannalta nuoren subjektiutta ja elämäntapain hallintaa kyetään vahvistamaan puuttamalla myös heidän elämäntapavalintoihinsa. Tavoitteena on saada lapsi ja nuori reflektoimaan arvojaan ja elämäänsä. (Hämäläinen & Kurki 1997, 49; Hämäläinen 1999, 63; Hämäläinen 2000, 22–23)

Osallistamalla ryhmän toimintaan oppilas joutuu suhteuttamaan itseään ympäristöönsä. Tämä lisää hänen tietoisuuttaan itsestä ja ympäröivästä maailmasta. Ryhmässä oppilas lisää itsetuntemustaan, jonka avulla hän voi tulla paremmin tietoiseksi omista tavoistaan toimia ryhmässä, havaita, ajatella, tuntea, kommunikoida ja toimia. Parhaimmillaan ryhmäkokemukset auttavat löytämään omimman itsensä. Toiminnan tavoite ei siis ole ryhmän jäsenten tasapäästäminen vaan jäsenten yksilöllisyyden kehittäminen. (Hämäläinen 1999, 66–71; Hämäläinen 2000, 49)

Ryhmäytymistunnit

Myllypuron ala-asteella syksyllä 2003 erään kolmannen luokan muodostivat neljältä eri kakkosluokalta siirtyvät oppilaat, joista 17 oli suomalais- ja 9 venäläistaustaista. Oppilaat eivät tunteneet toisiaan ennalta ja opettajakin oli heille uusi. Luokan opettajaa ja koulun oppilashuolto-ryhmää huolestutti: Miten tämä oppilasjoukko voi toimia ryhmänä? Miten luokkaan luodaan hyvä oppimisilmapiiri ja miten ratkaistaan eteen tulevat ristiriidat?

Luokan kanssa aloitettiin ryhmäytymistunnit elokuussa 2003. Toiminnan tavoitteena oli tukea luokan me-hengen muodostumista, oppilaiden tutustumista toisiinsa ja oppimisympäristön turvallisuutta heti lukukauden alusta alkaen. Tavoitteena oli myös tukea oppilaan liittymistä ryhmään, hyväksytyksi tulemistä ryhmässä, osallistumista ja vaikuttamista luokassa ja kouluyhteisössä. Ryhmäyttämistunnit olivat oppilaille pakollisia tunteja ja ne merkittiin oppilaiden lukujärjestykseen. Tunneista vastasi projektissa työskentelevä sosionomi, mutta myös koulukuraattori ja opettaja olivat joillakin tunneilla mukana.

Lukuvuoden 03–04 aikana ryhmäytymistunteja oli yhteensä 18 kertaa. Tuntien teemat, tavoitteet, sisällöt ja menetelmät suunniteltiin huolellisesti etukäteen. Toiminnan alussa teemoina oli tutustuminen, yhteisten ryhmäsopimusten tekeminen ja ryhmän säännöistä sopiminen. Myös koulun toimintasääntöjä käsiteltiin. Jatkossa tunneilla pohdittiin omaa oppimista ja ryhmän käyttäytymisen vaikutusta oppimiseen ja mietittiin omia arvoja ja vahvuuksia. Ystävyysteemaan käytettiin useita tapaamiskertoja, samoin kiusaamiseen ja tunteiden ilmaisun harjoitteluun panostettiin. Viimeisellä kerralla koko vuoden toimintaa arvioitiin yhdessä ja jokaiselle osallistujalle annettiin palautetta.

Tunneilla tehtiin paljon toiminnallisia harjoituksia mm. rooli- ja pantomiimiharjoituksia, ilmaisharjoituksia ja pieniä näytelmiä. Lisäksi harjoiteltiin erilaisten ihmisten kohtaamista, erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa ja myös riskitilanteissa toimimista. Tunneilla leikittiin, tehtiin pieniä esityksiä, esiteltiin ryhmän kirjallisia tuotoksia ja keskustel-

tiin omista ajatuksista, näkökulmista ja valinnoista. Tunneilla tehtiin mielikuvaharjoituksia ja opeteltiin antamaan positiivista palautetta. Ryhmäytymistunneilla oppilaat tekivät omat kansiot, johon he kokosivat tunneilla tehtyjä asioita. Kansioon kirjoitettiin ryhmän säännöt ja siihen kertyi vastauksia esimerkiksi seuraaviin kysymyksiin: ”Mitkä asiat ovat minulle tärkeitä? Missä olen hyvä?”

Ryhmäytymistunnit osoittautuivat hyvin vaativaksi työmuodoksi. Luokassa oli 26 erilaista persoonaa, erilaisine taustoineen ja tarpeineen. Oppilasjoukon tavoitteellinen ohjaaminen kohti turvallisesti toimivaa ryhmää edellytti toiminnasta vastaavalta sosionomilta innovatiivista ja rohkeaa työtettä. Vähitellen toiminta alkoi löytää muotoaan.

Ryhmäytymistuntien kulku alkoi noudattaa hyväksi osoittautuvaa mallia: 1) yhteinen aloitus piirissä: fiiliskierros ja tunnin teemasta ja toiminnasta kertominen, 2) toiminnallinen osuus teeman mukaisesti ja 3) palautteen anto toimintakerrasta. Nämä rutiinit auttoivat oppilaita osallistumaan ryhmän toimintaan, ne loivat selkeyttä ja turvallisuutta ryhmäkerroille. Ryhmäytymistuntien teemoja oli erittäin tärkeää muokata lukuvuoden kuluessa ryhmäprosessia tukeviksi. Ohjaajan tehtävänä oli pyrkiä tilanearvionsa pohjalta ohjaamaan prosessia tavoitteen suuntaan. Kunkin kerran jälkeen arvioitiin tapaamiskerta huolellisesti ja tarkennettiin seuraavan kerran tavoitteet, sisällöt ja menetelmät. Toisaalta joustavuus tuntisuunnitelmien toteutuksessa oli välttämätöntä. Tuntien aikana oli tärkeää aistia ryhmän tuntemuksia ja välillä oli parasta muuttaa toimintasuunnitelmaa ja puuttua esimerkiksi akuuttiin kiusaamistilanteeseen.

Ryhmäytymistunneista saadut kokemukset osoittivat, että toimintojen selkeään kuvaamiseen tunnin alussa ja ohjeiden selkeään antamiseen kannattaa kiinnittää erityistä huomiota. Myllypurossa luokan opettajan toiveesta ryhmässä painotettiin sääntöjen noudattamisen tärkeyttä. Sääntöjen noudattaminen mahdollistaa oppilaan osallistumisen toimintaan. Mikäli oppilaan oli jollakin tapaamiskerralla hyvin hankalaa noudattaa yhteisiä sääntöjä, oli parempi, että hän työskenteli sen tunnin ajan opettajan kanssa luokan ulkopuolella. Yhteisistä säännöistä sopimisen

lisäksi ryhmää auttoivat eteenpäin opettajan mukana oleminen luokkatilanteessa ja kertojen päätteeksi tehtävät yhteiset arvioinnit toimintojen sujumisesta.

Myös toiminnan tulokset alkoivat vähitellen näkyä. Luokan opettajan mukaan asetettuja tavoitteita saavutettiin vuoden aikana. Oppilaissa oli havaittavissa lukuisia positiivisia muutoksia. Luokan oppilaat leikkivät aktiivisesti keskenään välituntisin, tytöt ja pojat sekä suomalaiset ja venäjänkieliset lapset yhdessä. Usein oppilaat pelasivat välituntisin itseohjautuvasti perinteisiä leikkejä ja pelejä. Ryhmytymiskertojen myötä lapset myös kertoivat avoimemmin ja selvittivät omatoimisesti eteen tulleita riitoja ja konfliktitilanteita. He pyysivät sosionomilta usein apua tilanteiden selvittämiseksi ja olivat huomattavan halukkaita selvittämään ristiriitatilanteita.

- *Oppilaiden kyky osallistua ryhmätoimintaan, leikkeihin, yhteistoiminnallisiin harjoituksiin on lisääntynyt jo puolenvuoden aikana. Oppilaat ovat tutustuneet paremmin toisiinsa ja on ollut erittäin hyvä että he ovat joutuneet tekemään toiminnallisia harjoituksia muidenkin kanssa kuin parhaiden kavereiden. Uusia ystävyyssuhteita on syntynyt, johon omalta osaltaan kyseinen viikoittainen toiminta on vaikuttanut. (luokan opettaja)*

Opettajan ja sosionomin arvioinnin mukaan ryhmytymistunnit tukivat opettajan työtä, ryhmän ilmapiirin kehittymistä myönteiseksi ja oppilaiden itsetunnon vahvistumista. Toiminnan ytimenä käytetyt yhteistoiminnalliset menetelmät tarjosivat mahdollisuuksia oppia ryhmän jäsenenä toimimista ja niiden avulla oppilaat saivat elämyksellisiä kokemuksia.

Ryhmytymistunneista vastaavan sosionomin mukaan ryhmytymistunnit herättivät oppilaissa lähinnä positiivisia ajatuksia. Tämä on näkynyt innokkuudessa osallistua kerran viikossa tapahtuvaan toimintaan. Ryhmän viimeisellä tapaamiskerralla annettiin palautetta jokaiselle osallistujalle ja myös ryhmytymistunneista kokonaisuutena.

- *Tunnit ovat olleet kivoja, pojat kyllä vähän häiritsevät välillä, tunneilla on mukava leikkiä ja tehdä erilaisia näytelmäharjoituksia. (oppilas)*

Ryhmyttämistunnit jatkuvat lukuvuoden 04–05 ajan. Toiminta on suunnattu ja suunniteltu seuraavan vuosikurssin suomalais-venäläiselle luokan oppilaille. Ryhmyttämistuntien edelleen kehittäminen on yksi hankkeen painopistealueista.

Yksilöllisyyden tukeminen

Joidenkin oppilaiden ongelmana olivat oman kulttuurin ja suomalaisen koulukulttuurin kohtaamisesta johtuvat hankaluudet ja sopeutumisvaikeudet. Joillakin oli heikot vuorovaikutustaidot, puutteita suomenkielen taidoissa tai heidän kotitaustassaan tai ystäväpiirissään oli huolta aiheuttavia tekijöitä. Näiden lasten tarpeisiin kehitettiin Koulua ja elämää varten -hankkeessa erilaisia yksilöllisen tuen muotoja.

Yksilöllisyyden tukemisessa tavoitteena oli ensisijaisesti tukea oppilasta kouluarjessa ja hyvinvoinnissa. Tässä tukimuodossa pyrittiin tukemaan oppilaita itsepuun ja tuottamaan siinä tarvittavaa subjektiivuutta. Oppilaita autettiin näkemään niitä mahdollisuuksia, joita heillä on omaan elämänsävaikutukseensa vaikuttamisessa. Oppilaan subjektiivuuden tukemiseen pyrittiin vahvistamalla hänen itsenäisyyttään, kykyään ottaa vastuuta ja löytää omia voimavarojaan. (ks. Hämäläinen 1999, 61–70)

Yksilöllisyyden tukemisessa painottuivat erityisesti yksilön identiteettiä, kulttuurin vahvistamiseen ja elämänhallintaan liittyvät kysymykset. Ratkaisuja oppilaan ongelmiin etsittiin keskustelujen kautta. Toisaalta tuki saattoi olla myös hyvinkin toiminnallista. Yksilöllinen tuki toteutui hankkeessa ala-asteella yksilötukena ja yläasteella läksytukena.

Yksilötuki – läksytuki

Ala-asteella yksilöllinen tuki toteutui yksilötuen -nimellä. Yksilötuella tarkoitetaan sosionomin ja yksittäisen oppilaan säännöllisiä ja ennalta sovittuja tapaamisia, joiden tavoitteet ja sisällöt muodostuvat oppilaan yksilöllisten tarpeiden mukaisesti. Yksilötuki suunniteltiin oppilaalle yhdessä opettajan sekä oppilashuoltoryhmän kanssa, käytännön toteutuksesta vastasi sosionomi. Yksilötueessa kävi noin 10 oppilasta jokaisella lukukaudella. Osa heistä kävi yksilötueessa säännöllisesti viikoittain, osa kävi vain muutamia kertoja. Noin 1/3 osa yksilötuen oppilaista oli maahanmuuttajataustaisia.

Yksilöllinen tuki oli keskustelua, riitojen selvittämistä, tukea läksyjen tekemisessä, poissaolojen kontrollointia ja yhteistyötä vanhempien kanssa. Oppilaiden kanssa juteltiin sosiaalisista suhteista, harrastuksista ja kotona olemisesta. Monen oppilaan kanssa mietittiin hänen käyttäytymistään ja pohdittiin miten hän voisi käyttäytyä toisin. Keskeistä oli se, että oppilas itse mietti uusia toimintamalleja aktiivisesti. Oppilaat kokosivat pohdintojaan omaan kansioon, jolloin ne konkretisoituivat ja selkiytyivät. Kansioon luotiin usein taulukko, johon sosionomi ja oppilas keräsivät viikoittain huomioitaan oppilaan käyttäytymisen edistymisestä. Maahanmuuttajaoppilaiden tuki oli lähinnä suomen kielen harjoittelua sekä suomalaisesta koulukulttuurista ja tavoista keskustelemista.

Erityisen merkitykselliseksi yksilötuen muodoksi koettiin erälle oppilaille yhdessä opettajien kanssa suunnitellut tukitunnit, joiden tavoitteina oli tarjota lapsille aikuisen jakamatonta huomiota viikoittain. Nämä oppilaat saavat tukea kasvuunsa ja oppimiseensa lähinnä vain koulusta. Heidän kanssaan musisoitiin, tehtiin tulevaisuuden unelmakarttoja ja juteltiin hänelle tärkeistä asioista. Yksilötueessa lasten arkeen saatiin sisällytettyä hetkiä, jolloin aikuinen oli vain häntä varten.

Sosionomin rooli muotoutui ns. vierellä kulkijan rooliksi. Lisäksi hän vei tietoa oppilaasta oppilashuoltoryhmään sekä yhdessä opettajan

kanssa mieltä, millaisiin toimenpiteisiin mahdollisesti ryhdytään. Hän oli yhteydessä lastensuojeluun ja perheneuvolaan ja oli yhteisissä pala-vereissa suunnittelemassa keinoja lapsen koulunkäynnin tukemiseksi. Työhön sisältyi myös leiritoiminnan järjestämistä kesälomalle sekä kesälomaperheiden hankkimista maahanmuuttajalapsille. On tärkeää huomata, ettei sosionomin ja oppilaan suhde ole terapeutin suhde. Jos sosionomi havaitsi oppilaalla vakavia ongelmia tai oireita hän ohjasi oppilaan aina esimerkiksi koulukuraattorin, psykologin tai terveydenhoitajan luokse ja otti asian esille oppilashuoltoryhmässä.

Ala-asteen opettajille keväällä 2004 tehdyn palautekyselyn (18.5.04; vastaajia 21 koulun 29 opettajasta) mukaan opettajat kokivat yksilötuen helpottavan heidän työtään. Työn helpottuminen koettiin johtuvan siitä, että sosionomi tuki oppilaita tekemällä sellaisia asioita, joihin opettajan aika ei riitä. Toisaalta jo tietoisuus siitä, että joku auttaa oppilaita henkilökohtaisesti vähensi opettajan huolta. Opettajat kommentoivat yksilötukea mm, seuraavasti:

- *yksittäisten oppilaiden/oppilasryhmien kannalta hyvä vähentää paineita opettajan työstä*
- *tosi toimiva homma - paikkaa hyvin kuraattorin aikapulaa*
- *tarpeellinen, aikuisen (= opettajan) aikaa oppilaalle on liian vähän, yksilötuki tarjoaa henkilökohtaista aikaa ja oppilaan kohtaamiseen mahdollisuuden (jota opettaja ei aina ehdi)*

Yksilötukea arvioitiin oppilashuoltoryhmän kokouksessa keväällä 2004 ja se todettiin tarpeelliseksi oppilaan kouluarkea tukevaksi menetelmäksi. Yksilötuen todettiin tukevan oppilaan päivittäistä koulunkäyntiä mm. kontrollin, aikuisen jakamattoman huomion ja arjen tuen muodossa.

Yksilötuntien kehittämistä yksittäisen mallin mukaiseksi ei koettu järkeväksi. Tiettyjä säännönmukaisuuksia ja kehittämiskohtia voitiin silti määrittää. Oppilas on aina yksilö yksilöllisine ongelmakohtineen, siksi tuen muoto tulee mieltä aina jokaiselle yksilöllisesti. Toiminnan oppilaslähtöisyyteen kannattaa kiinnittää huomiota niin, että oppilaan

aktiivinen rooli jo toiminnan suunnittelussa. Toisaalta tukituntien sisältöjä on tärkeää suunnitella etukäteen valmiiksi, jotta oppilaalle voidaan tarjota mieluista ja innostavaa tekemistä siinä tapauksessa, että hän ei itse tuo mukanaan toiveita tunnin sisällöstä. Yksilötuntien toteutuksessa erityistä huomiota kannattaa kiinnittää oppilaan aktivoimisen lisäksi oppilaiden vastuuttamiseen ja motivointiin.

Yläasteella hankkeessa työskentelevät arvioivat, että eniten yksilöllistä tukea tarvitsevat maahanmuuttajataustaiset oppilaat koulunkäynnissään. Siksi yksilötuki toteutettiin lähinnä maahanmuuttajataustaisille oppilaille suunnattuna läksytukena. Läksytuen tavoitteena oli tukea oppilaiden koulunkäyntiä ja oppimista. Tavoitteena oli myös rohkaista maahanmuuttajataustaisia oppilaita puhumaan suomea ja opastaa heitä suomalaisen yhteiskunnan toimintatavoissa. Läksytuki oli oppilaalle joko vapaaehtoista tai pakollista. Vapaaehtoiset läksytunnit ajoittuvat oppilaiden vapaa-ajalle, yleensä koulupäivän päätteeksi tai ennen sen alkua. Pakolliset läksytukitunnit sijoitettiin oppilaiden lukujärjestyksiin esimerkiksi hyppytuntien ajaksi. Läksytuessa oli lukukausittain 70 oppilasta. Heistä 90 % oli maahanmuuttajataustaisia. Läksytukituntien määrää pystyttiin pitämään suurena Stadian sosionomiharjoittelijoiden avulla.

Puutteellinen suomenkielentaito aiheuttaa usein maahanmuuttajaoppilaille vaikeuksia esimerkiksi seurata opetusta ja tehdä kotitehtäviä. Oppilaiden oppimista tuettiin käsitteiden ja sanastojen läpikäymisellä. Suomenkieltä opittiin tehokkaasti ja hauskasti mm. lautapelejä pelaamalla ja samalla oppilaat tutustuivat toisiinsa. Henkilökohtaisissa tapaamisissa voitiin edetä oppilaan toiveiden mukaisesti ja keskittyä asioihin, joissa oppilas koki tarvitsevansa tukea. Myös opettajien aktiivisuus oli tärkeää – he esimerkiksi nimesivät tärkeimmät alueet opettamastaan aineesta ja antoivat oppilaan oppimista tukevia lisätehtäviä.

Todella tärkeää oli toisinaan varata läksytukitunti keskustelulle. Oppilaat kysyivät neuvoa henkilökohtaisissa asioissa. Tunneilla puhuttiin mm. opiskelu- ja harrastusmahdollisuuksista, eri kulttuureista, kou-

lun ja kodin eroavista tavoista ja monista käytännön toimista, kuten bussikortin hankkimisesta ja elokuvalippujen tilaamisesta.

Oppilaiden sitoutuminen tukitunteihin oli vaihtelevaa. Osa heistä toivoi itse koulupäivien päätteeksi aikoja läksytukea varten, oli aina paikalla ja esitti aktiivisesti toiveitaan tuntien sisällöistä. Joidenkin oppilaiden innostus oli vähäisempää ja he kokivat, että tuntien vapaamuotoisuus tarkoittaa vapaata tuntia. Jotta läksytukien merkitys osana koulutyötä selkiintyisi sekä oppilaille että heidän huoltajilleen, otettiin kevään 2004 aikana käytännöksi ilmoittaa oppilaan kotiin kaikista oppilaalle tarjotuista läksytukitunneista.

Yläasteen sosionomi kysyi oppilailta keväällä 2004 vapaamuotoisesti heidän kokemuksiään läksytuesta ja sen tarpeellisuudesta. Seuraavassa on oppilaiden kommentteja läksytukitoiminnasta.

- *On tosi hyvä, että saa apua läksyissä. En ymmärrä biologian sanoja vielä enkä osaa tehdä tehtäviä.*
- *On kiva kun joku kyselee koealueesta.*
- *En haluaisi, että läksytuki on hyppytunnilla. Voisin tehdä jotain muuta.*
- *On kiva jäädä koulun jälkeen ja tehdä läksyjä tai eniten vaan puhua.*

Läksytukitoiminnassa todettiin olevan tärkeää, että toiminnan tavoitteet, merkitys ja muoto selvitetään oppilaille tarkasti, jotta he – vapaaehtoisuudesta huolimatta – sitoutuvat tukituntien hyödyntämiseen. Opettajien aktiivisuutta tarvitaan, jotta tuesta mahdollisesti hyötyvät oppilaat tulevat oppilashuoltoryhmän ja sitä kautta sosionomien tietoon. Opettajat esittivätkin innostuneesti ja aktiivisesti oppilaita tukitunneille. Lisäksi läksytukitoiminnassa on tärkeää huomioida, ettei sosionomien tehtävä ei ole opettaa ko. ainetta vaan tarjota ongelmia ennaltaehkäisevää tukea.

Päivystys eli Purkki

Päivystys eli Purkki syntyi koulun tarpeeseen rauhoittaa oppitunnit oppimiselle. Opettajan työaikaa kului tuntia häiritsevän oppilaan kanssa keskusteluun. Mikäli oppilas poistettiin luokasta työrauhan saavuttamiseksi, oli suuri riski, ettei häntä enää sinä päivänä näkynyt koulussa, eikä ehkä seuraavanakaan. Opettajat ilmaisivat huolensa oppitunnilta poistettujen oppilaiden käytöksestä koulun käytävillä; puhuttiin ”levottomista käytävistä”. Pulmana olivat myös oppilaiden tarkoituksellinen myöhästely tai oppitunneilta poisjääminen. Päivystystoiminta aloitettiin kokeiluna ja mahdollisena vastauksena näihin ongelmiin.

Päivystys sai oppilaiden ideoimana nimen Purkki. Purkki on nyt Myllypuron yläasteella tunnetuin ja vakiintunein Koulua ja elämää varten -hankkeessa kehitetty tuen muoto. Purkkia varten koululta on varattu luokka, johon pääsee suoraan koulun aulasta. Toiminnasta vastaa hankkeessa työskentelevä sosionomi, mutta myös Stadian sosionomiopiskelijat ovat harjoittelujaksoillaan mukana Purkin toiminnassa. Purkki on auki joka päivä koulutuntien aikana. Purkin ovi on usein auki, joten työntekijä voi päivystäessään valvoa myös koulun aulatilaa. Purkin tarpeesta ja suosioista kertoo sen suuri kävijämäärä: 150 oppilasta/vuosi ja noin 1440 oppilaskäyntiä/vuosi.

Purkki -toiminnassa korostuu sosiaalisen toimintakyvyn ylläpito, jolla tarkoitetaan kykyä vaalia ihmissuhteista, ottaa toisia ihmisiä huomioon ja toimia yhteisön jäsenenä. (ks. Hämäläinen 1999, 68–73). Purkin tavoitteet voidaan jakaa toiminnasta hyötyvien mukaisesti kolmeen näkökulmaan: tavoitteet oppilaan, opettajan sekä luokan ja kouluyhteisön kannalta. Oppilaille Purkki on paikka, jossa hän voi turvallisesti puhua koulunkäyntiinsä ja muuhun elämäänsä liittyvistä huolistaan ja iloistaan. Tavoitteena on, että Purkkitoiminta tukee oppilaan koulunkäyntiä, elämänhallintaa ja sosiaalista toimintakykyä sekä pyrkii ennaltaehkäisemään niihin liittyviä ongelmia.

Opettajan kannalta Purkin tavoitteena on mahdollistaa aikaisempaa parempi keskittyminen opettamiseen ja parantaa oppimisrauhaa luokas-

sa. Luokkien ja kouluyhteisön kannalta toiminnan tavoitteena on rauhoittaa luokkien ja koko kouluyhteisön toimintaa. Myös luvottomien poissaolojen määrää seurataan ja niitä pyritään vähentämien.

Oppilaat tulevat Purkkiin pääasiassa opettajiensa lähettämienä häiriöityään oppitunneilla. Oppilas voi tulla Purkkiin myös myöhästyttyään tai oltuaan luvottomasti poissa oppitunnilta. Purkkiin voi tulla myös tekemään läksyjä (läksytuki) ja kokeita. Purkissa vapaa-aikaansa (hypytunteja tai oppituntien jälkeistä aikaa) viettävien oppilaiden osuus kävijöistä on n. 25 %.

Luokasta poistamiseen johtanut tilanne käsitellään oppilaan ja Purkin työntekijöiden kesken Purkissa ja myöhemmin vielä ko. opettajan kanssa. Oppilasta autetaan näkemään tilanne sekä oppilaan itsensä, luokan muiden oppilaiden että opettajan kannalta. Hänen kanssaan keskustellaan myös vaihtoehtoisista tavoista toimia luokassa. Purkkitoiminnalla pyritään antamaan oppilaille tunne välittämistä ja vastuuntunnosta - häiriökäyttäytymisestä seuraa tilanteen selvittäminen

Oppilaiden koulutyötä tuetaan Purkissa esimerkiksi tarjoamalla apua kokeisiin lukemisessa. Heidän kanssaan keskustellaan myös tulevaisuuteen ja opiskeluun liittyvistä asioista. Näin vahvistetaan oppilaiden uskoa mahdollisuuksiinsa menestyä toivomillaan työelämän aloilla. Purkki tarjoaa oppilaille mahdollisuuden purkaa koulunkäyntiin liittyviä, mahdollisesti vaikeita tilanteita ja tunteita. Purkkitoiminnalla ennaltaehkäistään oppilaiden koulunkäyntiin ja sosiaaliseen elämään liittyviä ongelmia. Purkin työntekijät ”kuulostelevat” oppilaiden kuumuisia ja seuraavat Purkissa käyntien määrää. Jos oppilaan häiriökäyttäytyminen ja käynnit Purkissa ovat lisääntyneet merkittävästi, asia otetaan esille koulun oppilashuoltoryhmässä, jonka jäsenenä sosionomi toimii.

Keväällä 2004 yläasteella harjoittelemassa olleet sosionomiopiskelijat tekivät koulun opettajille kyselyn, jossa tiedusteltiin opettajien kokemuksia Purkin toiminnasta. Kyselyyn vastasi 19 opettajaa koulun 30 opettajasta.

Opettajat pitivät Purkki -toimintaa tärkeänä koulun tukitoimena. Suurin osa opettajista tunsivat Purkin toimintaa hyvin ja he kokivat päiväystoiminnan tukevan oppilaiden oppimista. Toisaalta häiriköivän oppilaan lähettäminen Purkkiin antaa muulle luokalle oppimisrauhan, toisaalta oppilas itse saa mahdollisuuden pohtia omaa tilannettaan osaavan aikuisen kanssa ja myös saa tukea omaan oppimiseensa. Se, että oppilaat pääsevät puhumaan asioistaan, on opettajien mukaan näkynyt myönteisesti myös oppituntikäyttäytymisessä. Opettajat arvostivat sosionomien ammattitaitoisuutta ja joustavuutta. Purkkitoiminnan todettiin rauhoittavan myös koulun aulaa. Opettajat arvioivat Purkki -toimintaa seuraavasti:

- *Purkki toimii nähdäkseni tehokkaasti ammattitaitoisten ”ohjaajien” johdolla, minun oppilaani ovat tehneet siellä, mitä olen toivonutkin.”*
- *Ikävät tilanteet tulee selvitettyä, usein sellaisen aikuisen kanssa joka ei ns. arvostelee opetettavaa oppiainesta arvosanalla. Eli syntyy (voi syntyä) luottamuksellinen aikuissuhde Purkin työntekijään yhteisen tekemisen (mm. läksyjen) kautta – voidaan päästä vaikuttamaan ei-toivottuun käyttäytymiseen.”*
- *Rauhattomuus aulassa vähenee, löytyy kuunteleva aikuinen.*

Myllypuron yläasteen oppilashuoltoryhmän jäsenet korostivat Purkki -toimintaa tärkeänä ennaltaehkäisevän työn muotona. Oppilashuoltoryhmän jäsenten mukaan Purkissa havaitaan häiriökäyttäytyminen varhaisessa vaiheessa. Näin löydetään nopeasti ne oppilaat, joiden kanssa työskentelyyn tarvitaan kuraattorin tai psykologin ammattitaitoa. Moiniin pulmatilanteisiin päästään tarttumaan ennen kuin niistä tulee isoja ongelmia. Oppilashuoltoryhmässä arvioitiin Purkillä olevan vaikutusta myös opettajan asemaan:

- *Opettaja voi tehdä sen liikkeen ennen kuin on täysin hermostunut ja rauhallisella äänellä. Opettaja saa opettamisrauhan. (oppilashuoltoryhmän jäsen)*

Opinnäytetyössään Antti Heikkilä ja Tiina Turunen (2004) haastattelivat Purkkia käyttäviä oppilaita heidän näkemyksistään Purkki-toiminnasta. He arvioivat tulosten perusteella Purkin lisäävän häiriköivien oppilaiden kiinnittymistä kouluun. Purkissa tapahtuvan suomenkielen opettelu ja suomalaiseen kulttuuriin tutustuminen näyttää lisäävän maahanmuuttajataustaisten oppilaiden integroitumista koulujärjestelmään ja sitä kautta muihin suomalaisen yhteiskunnan toimintajärjestelmiin. Oppilaiden oman vastuun herättäminen näytti kuitenkin olevan vaikeaa, mikä ilmeni siinä, että samat oppilaat kävivät jatkuvasti Purkissa häiriköinnin vuoksi. (Heikkilä & Turunen 2004)

Purkki toiminnan säännöllisyys on osoittautunut erittäin tärkeäksi. Varsinkin opettajat pitävät säännöllisiä, päivittäisiä aukioloaikoja tärkeinä. Lisäksi Purkin kehittämisessä opettajien mielestä tulisi kiinnittää huomiota kontrollisysteemiin. Nyt jotkut oppilaat menevät Purkkiin suoraan käymättä lainkaan tunnilla. He väittävät olevansa hyppytunnilla ja sosionomin on vaikea selvittää onko oppilailla oikeasti oppitunti meneillään. Tähän samaan asiaa kiinnittivät huomiota Purkkia käyttävät oppilaat (Heikkilä ja Turunen 2004).

- *Jotkut oppilaat eivät mene tunnille ollenkaan vaan suoraan Purkkiin toistuvasti.” (oppilas)*

Purkki on näköalapaikka oppilaiden koulupäivään. Purkissa käy oppilaita erilaista syistä, joten Purkin työntekijällä on mahdollisuus kohdata ja kuunnella oppilaita ja olla tukena kouluarjessa niin tunnilla häiriköivälle oppilaalle kuin läksyissä apua tarvitsevalle maahanmuuttajaoppilaalle. Purkkitoiminnan monipuolisuus on myönteistä, sillä se helpottaa sosionomin tutustumista mahdollisimman moneen oppilaaseen ja edesauttaa näin ennaltaehkäisevän työotteen säilymistä ja kehittymistä.

Lopuksi

Koulua ja elämää varten -hankkeessa on saatu rohkaisevia kokemuksia sosiaalipedagogisen työskentelyotteen hyödyistä peruskoulussa. Tässä artikkelissa on esitelty hanketta ja kolmea hankkeessa Myllypuron kouluja varten oppilaiden elämänhallinnan tukemiseksi kehitettyä toimintoa. Näiden toimintojen kehittämistyö on vaatinut suunnitelmallista, pitkäjänteistä toimintaa. Myllypuron kouluissa koetaan toimintojen vahvistavan oppilaiden elämänhallintataitoa, lisäävän koulujen yhteisöllisyyttä ja työskentelyrauhaa. Opettajat kokevat toimintojen tukevan opetusta.

Sosionomien tuki on ennaltaehkäisevää kouluarjen tukemista. Opettajat järjestävät opetuksen, kuraattori puolestaan vastaa oppilaiden lastensuojelullisista tarpeista ja erityisopettajat oppilaiden oppimisvaikeuksista tai käytöshäiriöistä johtuvista opetuksellisista järjestelyistä. Sosionomin toimenkuva kouluympäristössä sijoittuu koulukuraattorin ja opettajan toimenkuvien välimaastoon. Sosionomin työssä korostuvat sosiaalipedagogisen toiminnan mukaisesti yhteisöllisyys, toiminnallisuus, elämyksellisyys ja innostaminen. Työskentelyssä oleellista on kiinteä yhteistyö koulun hallinnon, opettajien ja oppilashuoltohenkilöstön kanssa.

Hankkeessa saatujen kokemusten perusteella hankkeessa toimiville on muodostunut näkemys siitä, että sosionomien soveltamalle sosiaalipedagogiselle työlle on tarvetta, eteenkin kouluissa, joiden oppilaiden elämässä on runsaasti huolta aiheuttavia tekijöitä. Sosionomin työmuodot peruskoulumaailmassa tulee pohtia ja kehittää koulukohtaisten tarpeiden mukaan. Toimintamme yhtenä tavoitteena on pyrkiä vaikuttamaan koulun rakenteisiin niin, että sosionomien palkkaaminen kouluun mahdollistuu.

Hankkeessa kehitetyistä toiminnoista on tulossa Stadian julkaisusarjassa oppimateriaalijulkaisu syksyllä 2005. Julkaisun aiheena on sosiaalipedagogiset työmuodot monikulttuurisessa peruskoulussa.

Lisätietoja hankkeesta ja julkaisusta:

Asta Rautiainen, Koulua ja elämää varten -hankkeen koordinaattori. asta.rautiainen@stadia.fi

Lähteet

Julkaistut:

Helsingin kaupungin tietokeskus 2005. www.hel.fi/tietokeskus. Luettu 14.3.2005.

Hyppönen, T ja Luotonen A. (2004) Rasismin ja syrjinnän vastainen toiminta peruskoulun yhteisöllisenä haasteena. Opettajalehti VI / 2004.

Hämäläinen, J. 1999. Johdatus sosiaalipedagogiikkaan. Kuopion yliopisto. Koulutus ja kehittämiskeskus. Opetusjulkaisuja 1/1999. Kuopion yliopiston painatuskeskus. Kuopio.

Hämäläinen, J. 2000. Sosiaalipedagoginen strategia koulutuksesta ja työstä syrjäytyneiden ja syrjäytymisuhan alla elävien nuorten auttamiseksi. Snellman-instituutin arkistosarja1/2000. Kuopio.

Hämäläinen, J. & Kurki, L. 1997. Sosiaalipedagogiikka. Porvoo: WSOY.

Julkaisemattomat:

Heikkilä, A. & Turunen, T. 2004. Oppilaiden näkemyksiä Myllypuron yläasteen päivystystoiminnasta. Opinnäytetyö, sosiaalialan koulutusohjelma, Helsingin ammattikorkeakoulu.

Rautiainen, A. (2004) Koulua ja elämää varten hanke. Vuosiraportti 2003.

Rautiainen, A. (2005) Koulua ja elämää varten hanke. Vuosiraportti 2004.

Kiviharju, E. Koulua ja elämää varten -hankkeen yläasteen toiminnan raportointi. Hankkeen seuranta varten koordinaattorille toimitettua materiaalia.

Pitkäniemi M. Koulua ja elämää varten -hankkeen ala-asteen toiminnan raportointi. Hankkeen seuranta varten koordinaattorille toimitettua materiaalia.